

Aleksander Skotnicki

Działalność hematologiczna Henryka Gaertnera

W działalności Henryka Gaertnera można wyróżnić trzy okresy, związane w dużej mierze z warunkami kolejnych miejsc jego pracy. Pierwszym okresem są lata pracy w III Klinice Chorób Wewnętrznych i Klinice Hematologii przy ul. Kopernika /1950-1971/, drugim – kierowanie oddziałami chorób wewnętrznych szpitali krakowskich: OO. Bonifratrów /1971-1981/ i im. J. Dietla /1981-1994/, a trzecim – kierowanie założonymi przez siebie Katedrą i Kliniką Chorób Wewnętrznych i Medycyny Wsi UJ w ostatnim szpitalu /1984-1994/. Po przejściu na emeryturę pracuje nadal naukowo utrzymując żywy kontakt z macierzystą Katedrą.

Moim zadaniem jest scharakteryzowanie hematologicznej działalności Profesora. W styczniu 1950 r. doszło do jego spotkania z ówczesnym docentem Julianem Aleksandrowiczem, który zaproponował mu pracę w projektowanej klinice. Zaczęła się ona 1 marca tegoż roku i objęła poza dziedziną medycyny wewnętrznej również hematologię. Ze względu na szybki postęp medycyny Julian Aleksandrowicz wyznaczył swym bliskim współpracownikiem różne działy dodatkowych zainteresowań. Sam pozostawił sobie problematykę krwi-

nek białych i białaczek, Gaertnerowi przeznaczył trudny dział nauki o krzepnięciu krwi i jego zaburzeniach. Dało to asumpt do stworzenia przezeń klinicznej pracowni hemostatycznej.

Jeszcze w czasie studiów Gaertner podejmował tłumaczenia skryptów medycznych, aktualizowanych własnymi rozdziałami m. in. o antybiotykach. Pierwszą jego publikacją z kliniki stał się wspólny z Julianem Aleksandrowiczem „Projekt podziału chorób krwi i mianownictwa hematologicznego”, połączony z ankietą /1 Zjazd Polskiego Towarzystwa Hematologicznego – Kraków 1950, Pamiętnik Zjazdu 1953, Szpitalnictwo Polskie 1950, Medecine et Laboratoire 1952/. Uwzględniono w nim poszczególne układy krwinkotwórcze, procesy hiper- i aplazji, samoistnego i wtórnego rozrostu lub zaniku, ograniczonych lub uogólnionych zmian oraz cech normo-, meta-, ana- i dysplazji. W projekcie mianownictwa zestawiono liczne synonimy nazw, porównując etapy rozwoju poszczególnych linii i bezjądrowych krwinek czerwonych i płytkowych. Opracowanie ankiety objęło dyskusję z udziałem zespołów i kilkunastu uczonych z wiodących ośrodków hematologicznych.

Należy podkreślić, iż wizja nowoczesnego podziału chorób krwi zaproponowana przez

Juliana Aleksandrowicza i Henryka Gaertnera i opublikowana w 1950 r. znalazła pełne potwierdzenie w ciągu następnych kilkudziesięciu lat i dowodzi nie tylko głębokiej wiedzy w zakresie patofizjologii układu krwiotwórczego, ale wyobraźni twórczej charakteryzującej wielkich uczonych.

Po 55 latach od wysunięcia koncepcji podziału chorób krwi przez Aleksandrowicza i Gaertnera odkryto w roku 2005 wspólny marker molekularny dla zespołów mieloproliferacyjnych w postaci mutacji w zakresie domeny pseudokinazy JAK2. W kontekście podobieństw klinicznych tych zespołów, wieloliniowych overprolifracji, powiększonej śledziony, przechodzenie 1 zespołu w 2, jak i ryzyka rozwoju ostrej białaczki, a skutecznością leczenia inhibitorami nadaktywnego (niehamowanego) genu JAK 2 – wizja obu uczonych sprzed pół wieku znajduje pełne potwierdzenie.

Drugą pracą Henryka Gaertnera stała się rozprawa doktorska, dyskutująca poglądy różnych autorów na genezę erytrocytów, odnowę megaloblastyczną i tzw. zaporę szpikową. Ukazała się w Postępkach Higieny i Medycyny Doświadczalnej /1951/.

Wielką zasługą dla kształcenia studentów i lekarzy stały się monografie Henryka Gaertnera „Krzepnięcie krwi fizjologia i patologia układu hemostatycznego” /1960/, „Hemostaza i krzepnięcie krwi – fizjologia i biochemia” /skrypt 1970/, „Krzepnięcie krwi i diagnostyka laboratoryjna jego zaburzeń” /1971/, „Choroby krwi” /popularno-naukowa 1975/, jak również dzieła wspólne z Julianem Aleksandrowiczem i Julianem Blicharskim: „Choroby krwi i układu krwiotwórczego” /1969/, „Hematologia kliniczna” /1955/ oraz rozdziały w „Terapia współczesna” /t.2-

1963, t.3-1967/, „Symposium Współczesnej Medycyny” /t.3-1964, t.5-1968/, „Nuclear Hematology”, /1965 N. Jork/, sześćojęzyczny „Lexicon Medicum” /1971/ i „Zarys orzecznictwa lekarskiego” /w chorobach krwi 1999/, „Lekarski poradnik domowy” /1963 – pięć wydań/ i „Kalendarz lekarski” /Normy kliniczne, Witaminy, Hormony, Antybiotyki! z K. Janickim – Krakowskie Zakłady Farmaceutyczne 1959 – kilka wydań/.

Naukowo-szkoleniowy charakter mają również artykuły: o krzepnięciu krwi, hemostazie i krzepnięciu krwi, wpływie czynników bioklimatycznych i psychicznych na krzepnięcie krwi /w 6 wersjach – polskiej i obcojęzycznych/, o wpływie niedomogi krążenia na krzepnięcie krwi, nowych poglądach na chorobę Werlhofa, o immunotrombocytopatiach, zagadnieniach immunologicznych w patogenezie leukocytopatii i megakariocytopatii /wspólnie z Julianem Aleksandrowiczem i Małgorzatą Palester/, o polekowych zaburzeniach układu hemostatycznego, dotyczących czynników osoczowych, o leczeniu chorób krwi oraz o terapii skaz krwotocznych. Te prace opublikowały: Przegląd Lekarski, Wiadomości Lekarskie, Polski Tygodnik Lekarski, Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej, Biuletyn Informacyjny, Acta Haematologica Polona /Cracoviensia/, Folia Histochemica et Cytochemica oraz Medecine et Laboratoire, Nuclear Hematology, Vesmir, Annales de la Societe Scientifique et Litteraire de Cannes et de l' Arrondissement de Grasse, Vesmir, Studii SI Cercetari de Medicina Interna i materiały pokongresowe.

Pierwszy cykl kilkunastu prac doświadczalnych dotyczył wpływu erytrocytów i ich pochodnych na krzepnięcie krwi. Wykazały one regulacyjną rolę stosunku erytrocytów

do osocza, jako regulatora hemostazy *in vitro* i w trombelastrografii, oddziaływanie całych shomogenizowanych i shemolizowanych krwinek na czas krzepnięcia osocza, wpływ różnopochoďnych homogenizatów i hemolizatów oraz ich elektroforetycznych frakcji na zużycie protrombiny. Dalej oznaczano wpływ erytrocytów i ich hemolizatów na reakcję trombiny i fibrynogenu, jak również zależność czynnościową między czynnikiem prokoagulacyjnym erytrocytów /erytroplastyną/ a czynnikami osoczymymi V, VII i X oraz jadamami weżów, a także opisano współdziałanie erytroplastyny i płytek krwi w powstawaniu tromboplastyny krwi.

W niektórych pracach współautorami byli: Jerzy Lisiewicz, Ludwika Gaertner, Jacques Caen i Endre Szirmai. Prace ogłosiły: Przegląd Lekarski, Wiadomości Lekarskie, Polski Tygodnik Lekarski, Acta Physiologica Polonica /w wersjach polskiej i angielskiej/, Folia Medica Craco Cracoviensia oraz Folia Haematologica, Coagulation i Hemostase, Pathologie et Biologie, Problemy Giematologii i Pereliwanija Krowi, Quademi delia Coagulazione, Acta Medicinae Okayama, The Wisconsin Mediocal Journal, Polish Medical Science and History Bulletin i Plezensky Lekarsky Sbornik.

Drugi cykl kilkunastu prac doświadczalnych dotyczył powstawania i inaktywacji trombiny w ludzkich płynach ustrojowych. Oceniano inaktywację trombiny w surowicy, też w zależności od płci osoby, czasu przechowywania surowicy i jej pochodzenia z krwi zwykłej lub rekalcynowanej. Opisano rolę powstawania i inaktywacji trombiny *in vitro*: moczu, prawidłowego i patologicznego płynu mózgowordzeniowego, śliny, rybonukleinyazy i wyciągu kasztanowca. Zbadano też poziom

heparynowej antytrombiny w chorobach krwi, zwłaszcza w białaczkach.

W niektórych pracach współautorami byli: Jerzy Lisiewicz, Jerzy Okulski, Hubert Sierosławski, Jacques Caen i Endre Szirmai. Prace ukazały się w Przeglądzie Lekarskim, Polskim Tygodniku Lekarskim, Postępnach Higieny i Medycyny Doświadczalnej, w Acta Physiologica Polonica /po polsku i angielsku/ i w Polish Medical Journal, dalej w Folia Haematologica, Hemostase, Nuclear Hematology, Medecine et Laboratoire, Haematologica Hungarica, Nature, Zeitschrift für die gesamte Medizin, revue d' Agressologie, Punjab Medical Journal, Acta Medicinae Okayama i w materiałach międzynarodowych kongresów internistów i hematologów.

In vitro przebadano również aktywność skucinodehydrogenazy płytek ludzkich, a także wpływ soku żołądkowego, dwunastniczego i kwasu epsilonkapronowego na czas krzepnięcia osocza oraz kwasu flufenaminowego na trombolizę ludzkiego i zwierzęcego osocza. Badaniami klinicznymi objęto wpływ pozycji ciała /joga/ na skład i krążenie krwi, elektrowstrząsów na krzepnięcie krwi u chorych psychicznie, oznaczenia trombelastograficzne u chorych na tężec i retrakcję skrzepu w chorobach krwi. Współautorzy niektórych publikacji to: Jerzy Lisiewicz, Ludwika Gaertner, Ryszard Gryglewski, Jerzy Caban, Władysław Goszcz, Tadeusz Pasek, Hubert Sierosławski, Jerzy Okulski, Bożena Durek, Elżbieta Krzeczowska, Zofai Schiffer i Endre Szirmai. Prace ukazały się w Przeglądzie Lekarskim, Acta Physiologica Polonica/ po polsku i angielsku/, Dissertationes Pharmateceuticae et Pharmacologicae oraz w Folia Haematologica, Zeitschrift für die

gesamte Medzin, Nuclear Hematology, New Istanbul Contributions to Clinical Science i Acta Medicinae Okayama.

W czasie pracy w szpitalach miejskich i stworzonej przez siebie Katedrze Henryk Gaertner uczestniczył w badaniach zespołowych/ z Krzysztofem Spradykiem, Zbigniewem Szygułą, Leszkiem Bergerem i Januszem Czekajem/ nad biochemią krwinek czerwonych i szpiku, wpływem na nią wysiłku fizycznego, rolą żelaza i magnezu oraz niedokrwistością sportowców/ Przegl. Lek. 1991, Hamard Medicus 1993, Proc. Biochemistry of Exercise 1991/. Wspólnie z Zofią i Jonaszem Łykami opisał występowanie niedokrwistości u ciężarnych /Nigeria/ oraz rozkład cech ABO Rh /D/ u dawców i biorców krwi /Nigeria, Kenia/ w Wiadomościach Lekarskich i Acta Haematologica Polana.

Publikacje z zakresu metodologii hematologicznej: oznaczenie stosunku liczby erytrocytów i poziomu hemoglobiny do hematokrytu wirówką mikrohematokrytową Janetzkyego, angiostrometria naczyń włosowatych, trombelastografia, fotokoagulizograf /przedmiot patentu, spektrofotometria osocza, mikrofotografia i jej zastosowanie w hematologii oraz projekt karty czynnościowej badań układu hemostatycznego. Współautorzy niektórych prac: Zbigniew Pazdra, Stanisław Wójtowicz, Wojciech Węglarski, Endre Szirmai, Aladar Heberli. Prace ukazały się w Wiadomościach Lekarskich, Diagnostyce Laboratoryjnej, w Acta Haematologica Cracoviensia /Polona/, Folia Medica Cracoviensia, Laborechnik /po polsku, rosyjsku, francusku i angielsku/ i Folia Haematologica. Metodyka oznaczania generacji i inaktywacji trombin p.w.

Osobna grupa publikacji dotyczyła własności leczniczych, mechanizmu działania i za-

stosowania alkilo/arylo/amin, zwłaszcza ipeptyru azotowego – preparatu Nitrogranulogen.

Współautorami niektórych artykułów byli: Julian Aleksandrowicz i Stanisław Bruckner. Artykuły ukazały się w Przeglądzie Lekarskim, Wiadomościach Lekarskich, Postęпах Higieny i Medycyny Doświadczalnej, Biuletynie Informacyjnym i prospekcie Krakowskich Zakładów Farmaceutycznych oraz w Zeitschrift für die gesamte Medzin i Allergie und Asthma.

Własne obserwacje kliniczne dotyczyły kojarzenia Nitrogranulogenu z małymi dawkami antybiotyków, leczenia przetoki przełykowo-oskrzelowej, ropnia płuc i wpływu na cukrzycę. W niektórych publikacjach współautorami byli: Stanisław Bruckner, Eugeniusz Święcicki, Bronisława Polańska, Jadwiga Motyka i Stanisław Wójtowicz. Wyniki przedstawiono w Przeglądzie Lekarskim, Wiadomościach Lekarskich i Polskim Tygodniku Lekarskim.

Kazuistyka hematologiczna przedstawiła rzadkie przypadki: ostrej porfirii, ostrej śród-błonkowcy z agranulocytozą, przewlekłej białaczki szpikowej i dwukrotnego raka skóry, szpiczaka z hiper-gamma-globulinemią oraz skaz krwotocznych, a mianowicie skazy trombocytolitycznej, infekcyjno-toksycznych zmian płytek w niedokrwistościach z zaburzeń przemiany żelaza, nietypowej pierwotnej małopłytkowości, powikłania małopłytkowości krwotokiem z jajnika, choroby RenduOslera-Webera, anafilaktycznej plamicy po chlorocidzie oraz badań nowego preparatu przeciwkrzepliwego – Sintromu. W publikacjach współautorami byli: Antoni Gębała, Zbigniew Szmigiel, Julian Frenko, Zdzisław Zapała, Zbigniew Chłap, Paweł Mikułowski, Roman Bryła, Ludwika Tutaj, Krzysztof Osuchowski, Marian Gurda, Jarosław Ziemichód, Krzysztof

Troczyński, Jacek Markiewicz i J. Winiarski. Prace zamieściły: Przegląd Lekarski, Wiadomości Lekarskie, Polski Tygodnik Lekarski, Pediatria Polska, Patologia Polska, Acta Haematologica Cracoviensia /Polona/ oraz Folia Haematologica, Sammlung Seltener Falle, Punjab Medical Journal i materiały z IV Kongresu Międzynarodowego Towarzystwa Hematologicznego.

Drugi zbiór kazuistyki dotyczył spraw zakrzepowo-zatorowych. Zbadano klinicznie działania cytochromu serc końskich, opisano mnogie tętniaki tętnicy głównej oraz różne zawały serca: pourazowe, u 19-letniego chłopca z przewlekłym zapaleniem nerek, u kobiet z zespołem łuku aorty i wszczepionym sztwnym rozrusznikiem, tyłnościenny zawał serca i uciskowy krwawiący wrzód dwunastnicy wikłające zespolenie aorty z prawą tętnicą nerkową, zawał w reakcji alergicznej po ronomocynie oraz zespół mózgowo-sercowy (dokomorowy udar mózgu sugerujący zawał serca). Współautorami byli: Marian Gurda, Adam Błach, Andrzej Kosiniak-Kamysz, Lucyna Janusz, Alicja Heczko, Adam Sajak, Bogusław Mally, Róża Karłowska, Ryszard Sowa, Jerzy Szczudrawa i K. Michnik. Opisy chorych ukazały się w Przeglądzie Lekarskim, Terapia i Leki, głównie w Wiadomościach Lekarskich.

Z początkiem 1950 roku kierownictwo nowej III Kliniki Chorób Wewnętrznych objął Julian Aleksandrowicz, posiadający już znaczny naukowy dorobek w dziedzinie hematologii. Jego najbliższym współpracownikiem był Julian Blicharski, również żywo zainteresowany hematologią. Henryk Gaertner szybko dołączył do nich, uczestnicząc w przekształceniu dawnego oddziału szpitalnego w klinikę i w rozwoju działalności hematologicznej.

Brał czynny udział w realizacji I Zjazdu Polskiego Towarzystwa Hematologicznego w Krakowie /1950/ i w powstaniu samego towarzystwa, w wydawaniu m.in. jego organu Acta Haematologica Cracoviensia (wtórnie Polona), jako też dzieł i artykułów naukowych. W swej działalności hematologicznej Henryk Gaertner podejmował współpracę z licznymi pracownikami macierzystej kliniki, jak również pracownikami innych placówek naukowych, w pierw krajowych, a następnie zagranicznych. Nawiązał bliskie kontakty z wieloma czołowymi hematologami zagranicznymi, dzięki temu odbył staże naukowe w Budapeszcie, a także w USA, Francji i Niemczech w ramach dwukrotnego stypendium Rockefellera (fellowship in hematology 1960-1961). W Ameryce pracował u jednego z pionierów nauki o krzepnięciu krwi – Armanda J. Quicka, w Paryżu, w Instytucie Hematologii Sorbony – m.in. u Jeana Bernarda, Jeana Dausseta, a szczególnie – Jacquesa Caena. Pozwoliło to Henrykowi Gaertnerowi na przedstawienie swych prac zagranicą, na udział w redakcjach różnych czasopism /Folia Haematologica, Coagulation, Hemostase, Nuclear Hematology, Clinical Laboratory i Excerpta Medica – w trzech sekcjach: „Choroby wewnętrzne”, „Biochemia, fizjologia i farmakologia.” i „Hematologia”/. W tych i innych czasopismach (Concours Medical, Sang) Henryk Gaertner zamieszczał informacje, tłumaczenie i recenzje z polskiego życia medycyny i hematologii. W polskich pismach drukował liczne recenzje publikacji hematologicznych i wspomnienia o wybitnych hematologach (m.in. Romuald Wiesław Gutt, Waldemar Remde, Mihaly Gerendas, Hans Selye). Należał do towarzystw hematologicznych, transfuzjologicznych i koagulologicznych

(światowego, europejskiego, niemieckiego, francuskiego, szwajcarskiego, węgierskiego ii.)

Kończąc omówienie hematologicznych osiągnięć Henryka Gaertnera należy podkreślić, że działalność ta toczyła się obok codziennej pracy lekarskiej i dydaktycznej internisty, przy realizacji innych zainteresowań, m.in. historyczno-medycznych, muzykologicznych, literackich, publicystycznych i społecznych.